

TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS A KÖNYVTÁRAKBAN

SENKEI-KIS ZOLTÁN

ELTE BTK KITI, egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A társadalmi felelősségvállalás (social responsibility) tudatosítása, elméleti és gyakorlati alkalmazása a fejlettebb országok után hazánkban is a mindennapok fontos tényezőjévé válik. Szerteágazó a problémák köre, melyek e fogalom alá tartoznak (pl. környezetvédelem, jótékonykodás, egészséges életmód, esélyegyenlőség, emberi jogok), számos lehetőséget kínálva a kulturális intézményeknek, így a könyvtáraknak is az ebben való szerepvállalásra. Érdekes vizsgálati terep a könyvtár, hiszen az elvégzendő, elvégezhető feladatok révén nemcsak kötelezettje, hanem – támogatható és támogatandó közintézményként – haszonélvezője is lehet a társadalmi felelősségvállalásnak. Kutatásomban arra keresem a választ, hogy mely területeken aktívak a hazai könyvtárak, illetve kik, és miben segítik ezeket az intézményeket. Vizsgálom továbbá az eltérések okait, illetve azt, hogy mit tehet a felsőoktatás a helyzet javításának érdekében.

A társadalmi felelősségvállalás elmélete

Tanulmányomban szeretném bemutatni az alapvetően a vállalati szektorban meghonosodott társadalmi felelősségvállalás könyvtári környezetben való jelenlétét, illetve eddig kiaknázatlan lehetőségeit.

Gazdag szakirodalom foglalkozik azzal, hogy miként lehet egy nyereségorientált vállalatot sikeressé, eredményessé tenni. A vállalatok számára számos eszköz áll rendelkezésre ennek elérésére. Ezek egyike lehet a vállalatok társadalmi felelősségvállalása, vagyis angolul *corporate social responsibility* (CSR). A CSR-t mint tudományt egyre több szakember ismeri el a vállalat egészére kiterjedő, stratégiai szerepet is magában hordozó vállalatvezetési elvként.

Az üzleti életben népszerűvé vált fogalom a fenntartható fejlődés fogalma mellett, mellyel sokszor kéz a kézben jár, röviden annyit takar, hogy a nagyvállalatok figyelembe veszik a társadalom érdekeit, és szerepet vállalnak a társadalmi problémák megoldásában.

A könyvtárnak mint kulturális intézménynek fontos szerepe van a társadalmi felelősségvállalásban. Az 1997. évi CXL. törvény több pontja is ezt bizonyítja, miszerint:

- „kulturális, közösségi és egyéb könyvtári programokat szervez,
- tudás-, információ- és kultúráközvetítő tevékenységével hozzájárul az életmód javításához, az ország versenyképességének növeléséhez.”¹

A kultúra és az információ közvetítése és az ezekhez való szabad hozzáférés nagyon fontos tényező a társadalmi felelősségvállalás témájában, hiszen a nyilvános könyvtárak, melyekből rengeteg van világszerte, ezeket mind gyakran ingyenesen biztosítják programokkal, oktatással, tanfolyamokkal, tájékoztatással stb. Tehát a könyvtár már a törvényben megfogalmazott alapfeladatának teljesítésével is társadalmi felelősségvállalást végez, mindemellett az egyik legideálisabb helyszín arra, hogy az alapfeladatokon túl is segítse a környezetét. Természetesen ezt több tényező is befolyásolja: a munkaerő kapacitása, a materiális javak, a fenntartó nézetei/a vezetők döntései, a helyszíni adottságok, illetve, hogy milyen típusú intézményről – esetünkben könyvtárról – beszélünk.

Barát Tamás a társadalmi felelősségvállalást így definiálja: „A társadalmi felelősségvállalásról akkor beszélhetünk, amikor a társadalomban sajátos helyzetük alapján elkülönült embercsoportok tudatosan vállalják fel döntéseik, cselekedeteik következményeit. A felelős társadalom alapvető jellemzője, hogy a sajátos helyzetük alapján elkülönült embercsoportoknak és a csoportokat alkotó egyéneknek tudatosan kell döntéseket hozni, ehhez azonban elengedhetetlenül szükségük van a tényyszerű tájékoztatásra és a folyamatos információcserére, mivel a következmények nemcsak egyének, de kollektívák is lesznek.”²

A szervezetek társadalmi felelősségvállalása a szervezeti kultúra részeként egyszerre jelent szemlélet- és gondolkodásmódot, magatartásformát, tevékenységet és kommunikációt is. Ezek megkövetelik a szervezettől az etikus viselkedés és üzletmenet kialakítását, átláthatóságát, illetve a különböző érdekcsoportok speciális igényeinek és érdekeinek figyelembevételét.

A CSR kiemelt területei az emberi jogok, a humánerőforrás-menedzsment, a munkajog, a munkavédelem, az üzleti etika, a tisztességes verseny, a korrupció kiküszöbölése, az átláthatóság, a környezet tudatos alakítása, a helyi közösségek élete és a nonprofit, illetve civil szférával tartott kapcsolata.³ A CSR azonban nem egyenlő az adományozással, mecenatúrával, inkább a filantrópiával van kapcsolatban. A filantrópia is egyfajta adományozás, melynek oka, hogy az adományozó belső lelki szükségletének érzi, hogy támogassa az általa fontosnak tartott célokat; a jótékonyság alapja az önzetlenség, emberbarátság, nem pedig a szervezet kedvező megítélésének növelése, mint az adományozás esetében.

Az ISO 26000 ajánlás: *Útmutató a társadalmi felelősségvállalásról*⁴ olyan meghatározó szakmai anyag, mely a szervezetről mint a társadalmi felelősségvállalást gyakorló intézményről szól. Az ISO 26000 ajánlás szerint a társadalmi felelősségvállalás olyan intézményi gondolkodás és tevékenység, amelyet folyamatosan fejleszteni és gyakorolni kell. Az ajánlás abban támogatja a szervezetek ilyen jellegű törekvéseit, hogy alapelveket és tématerületeket határoz meg, melyek irányt mutatnak az intézmények számára. A dokumentum globális módon, földrajzi kötöttségektől függetlenül ad útmutatást.⁵ (1. ábra)

1. ábra: A közszféra és a társadalmi felelősségvállalás

A közszféra részéről a társadalmi felelősségvállalás értelmezése és a napi gyakorlatba való beemelése kapcsán gyakran találkozunk bizonytalansággal. Sokan úgy gondolják, hogy a közigazgatás a társadalomért dolgozik, tehát felelősséget vállal a társadalomban. Így nincs szükség ilyen célok külön nevesítésére, mert a teljes tevékenység alapértelmezésben már eleve erről szól.⁶

„Egy adott szervezet társadalmi felelőssége, hogy mind a belső, mind a külső érintettjei számára etikusán és fenntartható módon végezze tevékenységét és vegyen részt a közéletben”⁷ – írja egy közszférával foglalkozó tanulmány.

Az intézmények sokszor nem tudatosítják, hogy tevékenységük beilleszthető- és értelmezhető-e a társadalmi felelősségvállalás szempontjából. A megvalósult akciók, PR-tevékenységek, a munkatársak oktatása nem fedőtevékenység, hanem a valódi közjót szolgálják.⁸

A közszféra felelősségvállalását a kultúrában inkább hozzáadott értéknek kell tekinteni, mely alapján felvállal olyan feladatokat, amelyek mind az intézmény, mind pedig az intézmény célcsoportjai számára előnyöket biztosítanak.⁹

A kutatásról

Kutatásomban az alábbi kérdésekre kerestem a választ, hogy a könyvtárak mint non-profit intézmények

- miként viszonyulnak a társadalmi felelősségvállalás elvárásaihoz,

- mennyiben alkalmas terepei a társadalmi felelősségvállalásnak,
- az adott területeken mennyire hatékonyan tevékenykednek,
- milyen ma Magyarországon a könyvtárak hozzáállása a társadalmi felelősségvállaláshoz.

A kutatás módszerül esettanulmányok készítését választottam, mert ezzel lehet leginkább feltárni egy-egy intézmény hozzáállását, valamint ez a módszer előkészíthet egy későbbi átfogó kérdőíves kutatást. A vizsgált intézmények elsősorban országos szakkönyvtárak és felsőoktatási könyvtárak voltak. A munkában segítségemre voltak az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet *Társadalmi felelősségvállalás* című kurzusának mesterképzésben résztvevő hallgatói.

A társadalmi felelősségvállalás könyvtári megvalósulásai

Ebben a részben azt szeretném bemutatni, hogy az esettanulmányokból milyen következtetéseket lehet levonni a fenti kérdésekre vonatkozóan.

A vizsgált könyvtárak zöme felsőoktatási, illetve országos szakkönyvtár volt, így az eredmények semmiképpen sem reprezentálják a teljes hazai könyvtári kört. Az esettanulmányokból egyértelműen kiderült, hogy melyek azok a területek, amik a megkérdézett könyvtárakat érintik, még ha eltérő mértékben is.

Esélyegyenlőség

Ez a törvényileg is előírt terület valamennyi közintézmény életében szerepet játszik. A fizikai akadálymentesítésen túl ide tartozik a különböző testi fogyatékosággal élő könyvtárlátogatók technikai megoldásokkal (indukciós hurok, akadálymentes honlap), speciális eszközökkel (felolvasó program: JAWS, braille billentyűzet, dombornyomtató) történő segítése, de – érintve a társadalmi felelősségvállalás képzés/továbbképzés területét – a jelnyelvi tanfolyamot végzett könyvtárosok révén a hallásukban károsodott olvasók tájékoztatása, kiszolgálása is.

Szintén az esélyegyenlőség megvalósulását segítik elő azok a kezdeményezések, melyek a hátrányos helyzetű, vagy kisebbségi csoportok könyvtárhasználatát, illetve társadalmi integrációját célozzák meg. Erre is több példát találtunk: könyvet házhoz szolgáltatás idősek számára; tanfolyamok, képzések a munkanélküliek esélyeinek növelésére; nemzetiségi irodalom szolgáltatása; bababarátság fenntartása; stb.

Megállapítható, hogy ezen a területen lehetőségeihez mérten minden könyvtár igyekszik helytállni. Az eltérő mértékű megvalósulásnak nem csupán anyagi okai vannak, a felmerülő igények is befolyásolják, hogy egyes intézményekben mi élvez prioritást, mely terület szerepel hangsúlyosabban.

Környezetvédelem

Ezen a területen nagyobb eltérések vannak. Egyes könyvtárakban az üzemeltetési szabályzatban külön rész foglalkozik a környezettudatos működéssel, valahol *Zöld Könyvtár* munkacsoport működik, míg máshol a legalapvetőbb intézkedések is hiányoznak.

Kiemelt területek:

- Szelektív hulladékgyűjtés: jellemzően a fényforrások és az elemek gyűjtésére rendszeresítenek arra alkalmas tárolókat, de több helyen előfordul a papír, a műanyag palackok és a fémhulladék különválasztása is. Ehhez köthető a szemétszedési akciók szervezése is, ahol könyvtárosok és könyvtárhasználók együtt tisztítanak meg egy-egy területet az eldobált szeméttől.
- Energiatakarékosság: több könyvtárban odafigyelnek a víz és a villany gazdaságos, a szükséges mértéknek megfelelő használatára (automata csapok és villany), néhány esetben még energiatakarékos izzókat is használnak. Fontos megjegyezni, hogy nemcsak a könyvtár dolgozóit érintik az energiatakarékosági intézkedések, hanem a látogatókat is.
- Újrahasznosítás: itt leginkább a használt fénymásolópapírok felhasználását lehet említeni, hiszen fontos a papírral való takarékoskodás, mellyel az anyagi megfontoláson túl a fák védelméhez is hozzájárulhatnak.
- Figyelemfelkeltés: a dolgozók és könyvtárlátogatók emlékeztetése, figyelemük felkeltése és fenntartása fontos része a környezetvédelemnek. Erre alkalmas eszköz lehet egy előadás ugyanúgy, mint pl. feliratok elhelyezése.

Kiegészítésként még ide kívánczok, hogy bár Magyarországon kevés példát találunk rá, de a Zöld Könyvtár projektek is ezt a célt szolgálják a megújuló energiák használatával. Az eredmények arról tanúskodnak, hogy egyes intézményekben nagy hangsúlyt kap ez a terület, de a többségnél egyáltalán nem foglalkoznak vele.

Képzések

A társadalmi felelősségvállalás fontos része a könyvtárosok képzése, továbbképzése, mellyel az intézmény hozzájárulhat az egész életen át tartó tanulás mellett a dolgozói motiváció fenntartásához is.

A könyvtárak többségében rendszeresen lehetőség van továbbképzéseken, tréningeken való részvételre, melyek témái nagyon különbözőek lehetnek. A legnépszerűbbek közé tartoznak a helytörténeti és az informatikai továbbképzések, a folyamatosan megújuló, változó média eszközeivel kapcsolatos továbbképzések, a biblioterápiával kapcsolatos képzések, valamint a gyermekirodalommal, ifjúsági irodalommal kapcsolatos interaktív tréningek.

A képzések terén van a könyvtáraknak egy kifelé irányuló feladata is, mégpedig a felhasználóknak szóló képzések, előadások, tréningek, szakkörök megszervezése és lebonyolítása. Erre – könyvtártípustól függetlenül – egyre nagyobb az igény, és ennek köszönhe-

tően a lehetséges témák tárháza is folyamatosan bővül. Itt a legnépszerűbbek a modern technológiákhoz, a mobilkommunikációhoz és az internethez kapcsolódó képzések.

Ezen a területen is nagy egyenletlenségek vannak az intézmények között.

Rendezvények

A könyvtárak sokszínű programkínálattal tehetik vonzóbbá a különböző felhasználói csoportok számára az intézményt. Fontos, hogy megfelelő színvonalú, a közösség értékrendjéhez igazodó rendezvényeket kínáljanak, minél több korcsoport bevonásával. A legnépszerűbbek az irodalomhoz kapcsolódnak: felolvasások, író-olvasó találkozók, könyvbemutatók stb. Gyakoriak a helytörténeti jellegű, a lokálpatriotizmusra épülő rendezvények, ahol a közösségben ismert emberek tartanak tematikus előadásokat, bemutatókat. Alkalmas terepe a könyvtár a kiállításoknak is.

Ezen a területen tapasztaltam a legnagyobb aktivitást a vizsgált könyvtárakban.

Együttműködés és támogatás

A könyvtárak számára kiemelkedően fontos a külső kapcsolatok bővítése és intézményesítése. Több lehetőség nyílik a kultúra területén az intézményi együttműködésre, de legalább annyira fontos lehet a civil és szakmai szervezetekkel, a sajtóval, a szolgáltatókkal, valamint a fenntartókkal és könyvtárhasználókkal való együttműködés. Sok esetben ezekből a kapcsolatokból szereznek a könyvtárak a fenntartásukhoz elengedhetetlen anyagi természetű támogatásokat.

A támogatás egy másik formája az adományozás. Ez történhet a vállalatok által akár pénzbeli, akár tárgyi formában, de az adományozó lehet magánszemély is. Ide sorolható az adó 1%-ának felajánlása, amennyiben létezik a könyvtárhoz fűződő alapítvány.

Támogatás lehet a hagyatékok felajánlása is. Ezen a téren nagy eltérések mutatkoznak az intézmények között.

Egészségmegőrzés

Fontos küldetése lehet a könyvtáraknak dolgozóik, illetve látogatóik egészségének megőrzése, és egészségtudatos életre való ösztönzése.

Ez történhet tájékoztató előadások szervezésével, kiadványok terjesztésével, egészségügyi intézményekkel való együttműködéssel.

Van olyan intézmény, ahol hetente tartanak sportszakkört, máshol sportnapot vagy egészségnapot szerveznek rendszeres időközönként. Az egyik könyvtárban „*Könyvtári Egészségudvar*” alakítottak ki sporteszközökkel. Szerepelnek a példák között a rendszeres egészségügyi szűrések, és a környezettudatosságot az egészséges életmóddal párosító kerékpárosbarát munkahelyek is. Ez is olyan terület, ahol nagy eltérések mutatkoznak.

Rekreáció

Egyre fontosabb területe a társadalmi felelősségvállalásnak a dolgozói jóllét feltételeinek megteremtése a munkahelyek által. Ide tartozik többek között a munkaidő beosztása, de a különböző támogatások, a közös munkahelyen kívüli tevékenységek megszervezése is.

Könyvtáranként eltérő a gyakorlat ezen a területen. A rugalmas munkaidő nagy segítséget jelenthet a családos, kisgyerekes munkavállalóknak ugyanúgy, mint a tanulmányokat folytatóknak. Nagyobb, több alkalmazottal működő intézményeknél könnyebben kivitelezhető ez a fajta munkáltatói támogatás.

Növelhető a dolgozók jólléte a fizetésen felüli juttatásokkal is. Ebbe a kategóriába leginkább a cafeteria tartozik, számos lehetőséget kínálva. Sajnos nagyon alacsony azon könyvtárak száma, ahol ez nagymértékben tetten érhető, illetve nagy egyenlőtlenség mutatkozik az intézmények között. Kevés helyen magas a plusz juttatások mértéke, a legtöbb intézményben egyáltalán nincsenek juttatások.

Az anyagi megbecsültség mellett ugyanolyan jelentőségű a dolgozók erkölcsi megbecsülése, munkájuk elismerése, mivel ez nagyban hozzájárul a szakma iránti elköteleződésükhöz, önértékelésükhöz. A kutatásból az derült ki, hogy a vezetőtől függ a munkatársak értékelése, a pozitív visszajelzések gyakorisága.

Fontos területe még a rekreációnak a munkahelyen kívüli közös tevékenységek megléte. Ide azok az alkalmak sorolandók, melyek a kikapcsolódást segítik a sport, vagy valamilyen más közösségi tevékenység által. Találkoztunk olyan könyvtárral, ahol rendszeresek a sportnapok, a kirándulások, a születés- és névnapok megünneplése, valamint más csapatépítő programok. A többségnél viszont ezekből sincs számottevő alkalom. Annyit még hozzá lehet fűzni ehhez a ponthoz, hogy az erőltetett, a mindenáron megvalósított programok éppen az ellenkező hatást érhetik el: a munkavállalók plusz teherként élhetik meg. Erre is találtunk példát.

Ezekből a pontokból kiderül, hogy a könyvtárak olyan intézmények, amelyek tehetnek, és tesznek is a társadalmi felelősségvállalásért, de ugyanakkor ezeknek az intézményeknek a támogatása ugyancsak a társadalmi felelősségvállalás egy-egy megnyilvánulása lehet.

A már korábban említett adományozások, szponzorációk, alapítványi 1%-ok mellett néhány éve megjelent egy új lehetséges alternatíva a könyvtárak számára, mégpedig a közoktatásban bevezetésre került *Iskolai Közösségi Szolgálat*, mely szociális, környezetvédelmi, a tanuló társadalmi környezetének javát szolgáló, anyagi érdektől független kötelező tevékenység a diákok számára. Végezhető egyénileg vagy csoportosan, projekt módszerrel is.¹⁰

A könyvtárakban egyre nagyobb számban jelennek meg a fenti kategóriába tartozó középiskolások, segítve a mindennapi szolgálatot.

Összegzés

Az eddigi eredmények – melyek nem reprezentatívak – azt mutatják, hogy a könyvtárak nagysága, fenntartói háttere, vezetése, konkrét ezirányú ismeretei nagyban befolyásolják a társadalmi felelősségvállalás intézményen belüli meglétét.

Sok a jó gyakorlat, a legtöbb helyen látszik a pozitív hozzáállás a témához. A könyvtárak több területen is igyekeznek erejükhez mérten cselekedni. Találkoztunk olyan példával, ahol szinte teljes körűen, minden említett pontban pozitívak a megvalósulások, vagy legalábbis erre való törekvések érhetőek tetten, azonban ez meglehetősen ritka.

Többségében egy-két területet érintő próbálkozások jellemzik a vizsgált könyvtárakat, ahol akár anyagi, akár humán-erőforrásbeli, akár konkrét ismeret- és tudásbeli hiányosságok miatt még várat magára az igazi áttörés.

A vizsgálati módszer (esettanulmány) amellet, hogy alkalmas intézményi gyakorlatok, működésmódok alapos megismerésére, egyfajta korlátot is jelent az eredmények értelmezésében. Az ilyen jellegű esettanulmányok készítésekor mindig számolni kell az elvárásoknak való megfeleléssel, vagyis azzal, hogy a megkérdezettek a társadalmi kívánatosságot figyelembe véve szolgáltatnak adatot. Kutatásunk sajátos eredménye az, hogy valószínűleg néhány intézményben a valóságosnál pozitívabb színben tüntetik fel a társadalmi felelősségvállalás helyzetét.

Könyvtárosokat képző egyetemi oktatóként fontosnak tartom, hogy már az oktatásban megkapják az első ezirányú lökést és a megfelelő ismeretanyagot a jövő könyvtárosai. Ezt a célt szolgálja az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének mesterképzésében bevezetett *Társadalmi felelősségvállalás* kurzus.

Jegyzetek

1. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Forrás: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140. TV [2018. január 19.]
2. BARÁT Tamás: Felelősség – társadalmi felelősségvállalás = Tudományos Közlemények, 2012. 27. sz. 48. p.
3. Uo.
4. Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz. MSZ ISO 26000/2011
5. Uo.
6. Társadalmi felelősségvállalás. Mít tehet a közszféra? Forrás: https://issuu.com/tka_konyvtar/docs/gsr_kiadvany_issuu [2018. január 18.]
7. Uo.
8. Uo.
9. Uo.
10. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről Forrás: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190. TV [2018. január 12.]

TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS A KÖNYVTÁRAKBAN

Senkei-Kis Zoltán egyetemi adjunktus, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatója, az informatikus könyvtáros szakmai gyakorlatok felelőse. Az ELTE BTK Esélyegyenlőségi Bizottságának elnöke. Kutatási területe: irodalomterápia, hallgatói kompetenciák.